

Carl Gustaf Tessin och den tidigare frihetstiden.

WALFRID HOLST, Carl Gustaf Tessin under rese-, riksdagsmänna- och de tidigare beskickningsåren. Ett bidrag till hans ungdomshistoria och politiska biografi. Lund 1931.

I en avhandling om Carl Gustaf Tessin framlade doktor Walfrid Holst år 1931 resultaten av ett omfattande, mångårigt forskningsarbete. Offentliga arkiv i Sverige och utlandet ha jämte enskilda samlingar av korrespondenser och dagböcker lämnat materialet till den samlade bild av Carl Gustaf Tessin, som där för första gången framträder i svensk vetenskaplig historiskrivning. Det tryckta materialet, särskilt i form av riksdagsakter, har av författaren väl utnyttjats, och han dokumenterar en djupgående litteraturkänedom i det behandlade ämnet. Doktor Holsts avhandling har här bildat utgångspunkten för några reflexioner, som måhända kunna föra diskussionen om vissa frågor ett stycke på väg.

Författaren ger i ett inledande kapitel, »Orienterande översikt av litteraturen om Carl Gustaf Tessin och hans politiska verksamhet», en bild av hur uppfattningen om Tessin skiftat efter de olika tidernas allmänt kulturella och politiska inställning. Man får ett längdsnitt av Tessinlitteraturen från Gustaf Bondes »Historiska upplysningar» (1739) till Hallendorffs »Svenska folkets historia» (1928). Däremellan finner man bl. a. sammanförda så skiljaktiga litterära produkter som Höpkens liktal över Tessin, en tidningsartikel i Anmärkaren och Malmströms »Sveriges politiska historia från Karl XII:s död till statsvälvingen 1772». Denna disposition, att låta de i tiden sammanhörande auktorerna följa efter varandra oavsett beskaffenheten och sanningsvärdet i deras berättelser, har givetvis sina förtjänster, men som inledning till en vetenskaplig avhandling hade översikten måhända bättre fyllt sitt ändamål, om källkritiska synpunkter varit dominerande. Beskows Äreminne hör dock mera samman med Höpkens liktal än med Malmströms samtidigt utkommande verk om frihetstidens historia.

Avhandlingen behandlar strängt kronologiskt vad sig i Tes-

sins liv och politiken tilldragit: källa efter källa bearbetas, i den mån de i tiden sammanfalla. Den personliga utvecklingslinjen i Tessins liv blir på så sätt obruten. Skildringen av barndoms- och ungdomstiden, Parisvistelsen och Italiareisan är life-and-lettersbiografi i dess bästa form. När Tessin börjar sin politiska karriär, får man likaledes följa hans öden år från år, men ju närmare Tessin kommer politikens inre cirklar, desto starkare förskjutes intresset från personhistoriska data till politiska problem. Den politiska historien infogas därvid helt i den ram, som Carl Gustaf Tessins levnadsöden bilda. De grundliga arkivforskningarna och den rika beläsenheten har möjliggjort för förf. att framlägga en mängd nya resultat såväl i fråga om riksdagspolitiken som det komplicerade utrikespolitiska intrigspelet. Ett försök att se några bland de av doktor Holst vunna resultaten i belysning av allmänpolitiska problem torde icke vara utan betydelse för en klarare uppfattning av den tidigare frihetstidens historia.

En punkt, där man ännu icke fått upplysning är frågan om Carl Gustaf Tessins statsrättsliga uppfattning. Det vore givetvis av största intresse att få belyst den ställning i den politiska diskussionen, som intogs av en bland hattpartiets ledande män. Doktor Holst nämner, att Tessin vid 1723-års riksdag hävdade, att sekreta utskottet ej ägde rätt att direkt vända sig till ämbetsverken. Endast via Kungl. Maj:t kunde kommunikation äga rum. 1734 sökte han bestrida utskottets kompetens att handlägga bankärenden. Även när det gällde Sveriges biträde till hannoveranska alliansen, kämpade han mot denna frihetstidens politiska verkstad.

Dessa exempel visa, att Tessin åtminstone i vissa fall intog en kampställning gentemot sekreta utskottets växande makt. Skall man här endast se oppositionspolitikerns strävan att förlägga avgörandena från det av regeringen disciplinerade sekreta utskottet till de mera oberäkneliga plena, eller är det ett led i en statsteori?

Ett intressant kapitel i Tessinmonografien är frågan om hans ställning till statsmakternas näringspolitik. Man får här vida perspektiv på det politiska och ekonomiska livet. Doktor Holst driver den satsen, att Carl Gustaf Tessin var naiv och oförstående i ekonomiska ting; han var dilettant och endast en dekoration i de företag, där han var intresserad. Denna uppfattning förefaller bestyrkt av den misär, som blev Tessins öde under hans sista levnadsår. En närmare granskning av hans relationer till Alströmer och Alingsåsverken ger emellertid vid handen, att Tessin icke endast hade estetisk och politisk begåvning.

När Alingsåsverken grundades, undertecknade Tessin de första societetsreglerna och blev en av bolagets direktörer. Nikodemus Tessin var, jämte kung Fredrik, den störste aktieägaren

näst Alströmer. Dimbildningen av fosterländsk vältalighet förmår icke dölja det faktum, att ledande personer i kansli- och kommerskollegierna, de båda ämbetsverk, som främst handlade ärenden rörande manufakturerna, voro betydande aktionärer. På samma sätt knötos politiker av olika partifärg till företaget. Det förvånar därför knappast, att riksdagen 1727 beslöt, att vissa skatter, landshjälpen och femprocentsavgiften, skulle utgå såsom tioårigt räntefritt lån till Alingsåsverken, vilka skulle lämna säkerhet i alla sina tillhörigheter. Hypoteket visade sig bestå av »oredovisade räkningar och överblivna kramvaror». 1734 vid riksdagen avslöjades svindeln. Tillkallad expertis gav utlåtande om varuprov, som befunnos urmodiga, dåliga och dyra. Av Tessins förklaringar framgick, att inga pris åsatts varorna och inga varor salubjudits. Allt detta hindrade icke sekreta utskottet att låta utanordna från 1731 resterande skattemedel till Alingsås. Aktiestocken var väl placerad. Samma företag, som icke minst tack vare Tessins inflytande favoriserades med statens medel, hade 1732 givit honom ett lån på 14,333 smt, vilket motsvarar värdet av 7,000 tunnor råg. Han betalade aldrig någon ränta på detta lån, ännu mindre verkställde han några amorteringar, och den advokatyr, han presterade, när denna finanstransaktion upptäcktes 1738, får, för att uttrycka det så milt som doktor Holst, »gälla vad den kan och må». Så småningom efterskänktes lånet¹.

Den gängse bilden av grandseigneuren och statsmannen Carl Gustaf Tessin, skulle knappast förlorat i intresse, om dessa måhända alltför mänskliga drag något starkare framhävts. Tessins handlingssätt i ekonomiska ting visar sig vara ur hans synpunkt så välbetänkt, att man till hans övriga lysande egenskaper måste lägga affärsbegåvning. Den estetiskt betonade rokokon, som bröderna Goncourt skapat, präglar ännu i stor utsträckning uppfattningen om det svenska 1700-talet, men man bör betänka att Fragonard och Boucher hade sina samtida i Law, söderhavssvindeln och Walpoles korrumperade parlament.

I fråga om utrikespolitiken, där så väl Tessin som doktor Holst äro mest hemmastadda, godtager den senare uppfattningen om 1700-talet som »dynasti- och kabinettpolitikens tidsålder», där »diplomaterna ivrigt bollade med projekt och kontraprojekt». Dessa formler ha stödet av den vedertagna sanningen, men frågan är, om de kunna upprätthållas efter en närmare granskning. Till en början: Vad är dynastipolitik? Det är icke såsom det ofta framhålles en politik driven av furstarna som privatpersoner, för att försörja yngre söner med konungariket eller för att genom

¹ Jfr Stråle, Alingsås manufakturverk.

giftermål tillskansa sig nya länder. Ludvig XIV:s »L'état, c'est moi» innebär icke furstens seger över statens utan statens definitiva seger över furstemaktens excesser. Samma identifiering av furstens och statens intressen uttryckte kronprins Fredrik av Preussen i Anti-Machiavel med orden: »Le prince est le premier serviteur de l'état». Det är samma politiska realitet, som talar ur båda härskarprogrammen, men skillnad i statsrättslig åskådning har betingat olika ord för samma tanke. Vad som under århundraden tillämpats, nämligen att inleda eller konfirmera staternas politiska samgående med ett giftermål mellan dynastierna eller att vid en konungäätts utslocknande skaffa sig garanti för den egna statens inflytande genom att bringa en välsinnad furste på den lediga tronen, allt detta nådde sin fulländning under 1700-talet. I furstarna fann den opersonliga staten den personliga symbolen eller garantien för ett politiskt avgörande. Franska revolutionen bragte dynastipolitiken i upplösning, Napoleons försök att genom en förbindelse med Habsburg fast grunda sin tron är ett av dynastipolitikens mest eklatanta misslyckanden. 1800-talet sköt den alltmera i bakgrunden, och världskriget tycktes innebära dess slutgiltiga bankrutt.

»Kabinettpolitikens tidevarv» har ävenledes satts som stämpel på 1700-talet, men även här använder man termen för den politiska tekniken på att rubricera tidevarvets »*faculté maitresse*». Man kan icke vid en indelning av historien i epoker bredvid varandra sätta de geografiska upptäckternas, reformationens och — kabinettpolitikens tidevarv. Det är en helt annan princip, man lägger till grund för indelningen vid namngivningen av de båda förra epokerna, nämligen den dominerande händelsen, som sätter sin prägel på tiden. »Kabinettpolitiken» betecknar endast det sätt, på vilket man sökte bemästra de djupare liggande strömningarna i tiden. Bredvid kabinettpolitikens tidevarv kan man sätta kongressernas (efter Napoleonskrigen) och om nuvarande tid måhända — Nationernas förbunds tidevarv. Dessa termer ge uttryck åt *hur* man löste de politiska problemen, icke *vad* dessa voro.

När man som doktor Holst ansluter sig till den gällande uppfattningen om 1700-talets utrikespolitiska drivkrafter, ledes arkivforskningen gärna in i vissa bestämda banor. Depescher och diplomatisk brevväxling läggas till grund för framställningen. Detta material har grundligt genomarbetats av doktor Holst, och resultaten motsvara det nedlagda arbetet. Kunskapen om det diplomatiska spelet i Europa under den tidigare frihetstiden har genom denna avhandling väsentligt utvidgats. Arvid Horns och det äldre hattpartiets relationer till dåtida europeisk politik har i

detalj utretts. Den anmärkning, som kan riktas mot framställningen, är, att förf. rör sig i alltför abstrakta tankebanor. Den verklighet, som ligger bakom de diplomatiska aktstyckena, nämnes med ord som »Frankrikes intresse av det maktlösa Sverige», »jämaviktssystem», »allians». Dessa ord bliva begrepp utan innehåll, så länge icke den realpolitiska innebörden i »alliansen» är klarlagd. Man möter ofta notiser, som belysa ett realpolitiskt sammanhang, men dessa notiser ha icke tillräckligt inarbetats i helhetsbilden, vilket sammanhänger med avhandlingens kronologiska disposition. Tidssammanhanget hävdas ibland på bekostnad av saksammanhanget.

De svenska historiker, som behandlat frihetstidens inrikespolitiska historia, ha, med utgångspunkt i riksdagshistorien huvudsakligen studerat de former, i vilka det politiska livet tagit sig uttryck. Någon undersökning av den demografiska strukturen i hatt- och mösspartierna har ännu icke verkställts, och de materiella intressen och samhällsgrupper, vilka omformat idéerna och omformats av dessa, ha endast delvis belysts.

Det kan icke här vara tal om att verkställa denna undersökning, men icke minst doktor Holsts avhandling låter vissa grundlinjer komma till synes. Man kan sålunda se, att de äldre mössorna till övervägande del utgjordes av adliga bruksägare och jordadel. De brukspatroner, som nobiliserades, rekryterade mösspartiet (Funck, de Frietsky). Denna adel utgjorde grundvalen för Horns parlamentariska maktställning, och hans utrikespolitik tillgodosåg dess intressen. Går man åter till det äldre hattpartiet, finner man helt andra befolkningselement. I det föregående har nämnts huru nära liggerade hattpartiet och Alingsåsverken voro. Tullarrendesocieteten var ävenledes ett hattföretag. Om man därtill lägger grosshandeln, sådan den förekom i Ostindiska kompaniet och vissa Stockholmskretsar, och kring detta gjuter ämbetsmannakretsar och krigaradel, får man en ungefärlig bild av hattpartiets sammansättning.

Svenska riksdagen var sålunda uppdelad på två partier, vars divergerande intressen krävde, att olika utrikespolitiska mål sattes. I klar insikt om detta faktum främjade de ledande statsmännen en sådan politik, som kunde gagna det parti, varpå de stödde sig.

Som doktor Holst säger: »Hörnstenen i Horns politik var England». Denna inställning blev orubbligare ju längre Horn satt vid makten, och den bör ses mot bakgrunden av att Sveriges export vid denna tid till 80 % utgjordes av järn, och över hälften av denna utförsel gick till England. Ett gott förhållande till denna makt var alltså nödvändigt för näringarnas blomstring, främst den näring, varur Horns anhängare hämtade sina inkomster.

Något annat land med Englands importkapacitet i fråga om järn fanns vid denna tid icke.

Hattpartiets föregångare som oppositionsparti, holsteinska partiet, genomdrev produktplakatet, riktat mot England. Produktplakatet var grundläggande även för hattarna. Deras andra programpunkter såsom förädling av råvaror och framför allt skapandet av en inhemsk textilindustri och en av utländsk förmedling oberoende utrikeshandel voro utslag av en konsekvent merkantilistisk politik, vars spets kom att rikta sig mot England. Vad beträffar återupplivandet av den svenska Östersjöpolitiken, så må den idéhistoriskt betingade patriotismen icke underkännas, men programmet passade väl in i merkantilismen. Genom att Sverige disponerade den livländska spannmålen skulle en stor passiv post i handelsbalansen försvinna; besittningen av Östersjökusten hade redan Gustaf Adolf och Axel Oxenstierna en gång förut utnyttjat till att genom tullar beskatta de bakom liggande staterna. Denna senare åtgärd, att tillföra landet ädelmetall utan att ge något i utbyte var merkantilismen, driven till sin spets, för att icke tala om, hur den kunde komma tullarrendesocieteten till godo. Men icke blott produktplakatet utan även Östersjöprogrammet var riktat mot England, vars handelsintressen i Östersjön vid den tid det här gäller — 1730-talet — voro jämförliga med Hollands under 1600-talet. Därför sökte hattarna sitt stöd i Frankrike, vars politik allt mera deciderat vände sig mot England, men även Danmark, som behärskade inloppen till Östersjön, var en nödvändig allierad i kampen mot Englands handelsherravälde. Det intrikata spörsmålet att placera det svenska järnet utom England, sökte Tessin lösa under sin Parisambassad genom att upptaga underhandlingar med Spanien.

Sådana voro de utrikespolitiska system, som omfattades av de båda stora partierna, Horns prövat i femtonårig erfarenhet, hattarnas på papperet av en oförneklig konsekvens och storslagenhet men för sitt genomförande beroende på gott förhållande till de utländska makter, systemet byggde på samt dessa makters intresse, vilja och förmåga att motverka England.

England hade i Östersjön som annorstädes tagit arv efter Holland, men den modernisering av Ryssland, som Peter den store ville genomföra, hade också dragit med sig en merkantilistisk politik, som äventyrade Engels intressen. Den spänning mellan de båda staterna, som karakteriserade Karl XII:s sista år och 1720-talet, — doktor Holst nämner en engelsk flottdemonstration 1726 — slappnade, och med en traktat 1734 stadgades förhållandena dithän, att realiter ett engelskt handelsmonopol upprättades. Ryssland spelade i Englands hushållning rollen av importkälla

för tågvirke, trä, tjära och spannmål, d. v. s. för det sjöfarande och med tiden alltmera industrialiserade Englands bestånd som stormakt var importen från Ryssland och fri fart genom Öresund och Bälten ett livsvillkor. Hur nödvändigt det var, att dessa farleder höllos öppna för England förstår man av den desperata »Copenhaguening» av den danska flottan 1807. Till varje pris sökte England hindra Danmarks anslutning till främmande makter, och när Tessin och Frankrikes minister i Köpenhamn år 1738 underhandlade om Danmarks anslutning till Frankrike och Sverige, spelade den danske underhandlaren Schulin ut deras alliansanbud mot den engelske ministern, som med alla medel sökte bevara den dansk-engelska vänskapen. Med oförrättat ärende fick Tessin fortsätta till Paris utan att ha lyckats stänga ute England ur Östersjön.

Vad beträffar Frankrike, medlet att förverkliga hattarnas antiengelska politik, och dess ställning i 1730-talets historia, så har doktor Holst framdragit och väl begagnat ett stort arkivmaterial, men en jämförelse mellan detta och den tryckta litteraturen kan föra diskussionen ännu ett steg vidare. Ett närmare studium av Vandals »Une ambassade française en l'Orient sous Louis XV» visar, vilken roll Sverige spelade i Frankrikes politik under 1730-talets sista år. Den allmänna bakgrunden var, att Frankrike under Colbert nygrundade sin levanthandel och sedermera utvecklade den, så att vid den tid, varom här är frågan, de franska handelshusen kommersiellt behärskade Turkiet på samma sätt, som England dominerade i Ryssland. Det krig, som 1736 utbröt mellan Turkiet och de förenade stormakterna Österrike och Ryssland, syntes leda till Turkiets undergång och därmed till allvarsamma svårigheter för Frankrikes levanthandel. Det är också med åberopande av de kommersiella intressena, som den franske ambassadören i Turkiet, Villeneuve, förordar en diversion av Sverige mot Ryssland för att lätta trycket på Turkiet. Man kan ävenledes se, huru Frankrikes iver för den svenska vänskapen stiger i samma mån som turkarna lida motgångar i kriget.

För Frankrike var Sverige sålunda en huggvärja, användbar att hindra Ryssland från att krossa Turkiet och därmed beröva Frankrike dess viktigaste handelsområde.

I det föregående har en viss kritik riktats mot doktor Holsts avhandling, utgångspunkten för dessa reflexioner, därför att han bortsett från den behandlade epokens mera krassa drag. Biografien över Carl Gustaf Tessin bäres emellertid upp av vissa egenskaper, som vi pläga anse såsom det bästa i frihetstiden, upptäc-

kar- och forskarglädje samt en betydande formell kultur. Den har därigenom blivit ett betydande bidrag till den historiska litteraturen om det svenska 1700-talet.

Nils Holmberg.